

DIMITRIE CANTEMIR ÎN CULTURA ROMÂNEASCĂ

*Prof. univ. dr. Corina Dumitrescu,
Rectorul Universității Creștine „Dimitrie Cantemir”*

***Abstract.** Dimitrie Cantemir can be considered the uomo universale of Romanian humanism. As a Renaissance man he lived and worked in an era in which Romanian culture was blossoming. He was a complex personality who accomplished the first synthesis of our national culture, preparing for the Enlightenment.*

Referindu-se la locul și importanța lui Dimitrie Cantemir în cultura românească, G. Călinescu afirma: „Cantemir este un Lorenzo Medici al nostru”, iar Zoe Dumitrescu Bușulenga adaugă: “Cantemir a fixat un tip de intelectual plurivalent”.

Nota originală pe care o aduce Cantemir în epoca sa este cutezanța intelectuală. A avut o formație enciclopedică cu preocupări în diferite domenii: istoria, filosofia, literatura, matematica, muzica; poate fi considerat tipul de uomo universale al umanismului românesc. Ca om al Renașterii și-a desfășurat activitatea într-o epocă a înfloririi culturii românești. A fost o personalitate complexă care a realizat prima sinteză a culturii naționale pregătind apariția iluminismului. Marea majoritate a operelor sale se bazează pe o vastă documentație, folosind izvoare străine în limba germană, franceză, rusă, polonă, turcă. Multe lucrări au fost elaborate inițial în limba latină.

*Opera filosofică cuprinde: Logica, Metafizica, Imaginea științei sacre, Despre conștiință, **Diavolul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul.***

Ultima este prima lucrare filosofică românească. Aici întâlnim disputele medievale despre timp, suflet, natură, conștiință. Dimitrie Cantemir sugerează superioritatea omului asupra celorlalte ființe, face din om un stăpân al lumii, susține superioritatea vieții spirituale asupra condiției biologice a omului, încearcă să definească concepte filosofice și să alcătuiască o terminologie filosofică.

În 1705, la Constantinopol, Dimitrie Cantemir scrie „Istoria ieroglifică”. Ce anume face semnificativă, sub aspect filosofic, această primă operă de ficțiune apărută într-o cultură, cea

românească, în care creația în limba națională era dominată, de mai bine de un secol, de „cronici”?

Trei sunt lucrurile care rețin atenția în mod deosebit: simbolismul expunerii, indicat chiar în titlul cărții („istoria ieroglifică”); posibilitatea „filosofării spre limba românească”; opoziția dintre concepția despre lume, om, viața bazată pe tradiție și cea profană.¹

Astfel, nu istoria o „asuprește” Dimitrie Cantemir în lucrarea de față, ci limba românească „brudie”, pe atunci, „spre deprinderea ritoricească”, spre a o obișnui, așadar, cu subtilitățile, cu dialectica și ironia, ca să poată curând exprima „cele mai adânci învățături” ale teologiei, fizicii, metafizicii, eticii, logicii.²

Procedând „ieroglific” el recrea o „istorie” în spațiul vorbirii, o istorie de sensuri nu de evenimente. De altfel, **Istoria ieroglifică** marchează un progres în limpezimea gândirii cantemiriene în sensul afirmării tendinței raționaliste și renunțării la misticismul din **Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago**. Discursurile filosofice însă, odată distribuite diferitelor personaje (Lupul, Șoimul, Corbul, Vulpea, Brehnacea, ș.a.) nu mai sunt ale autorului, care se detașează de ele, așa cum, în **Sacrosanctae** ..., se detașă de doctrinele filosofice raționaliste privitoare la divinitate.³ Șoimul expune o cosmogonie în care Dumnezeu este doar „ziditoriu” al lumii, asemenea unui meșteșugar, și odată „zidirea săvârșind”, „de lucru să odihnește”, îndepărtată, prin urmare, de scenariul biblic al facerii lumii; la fel este și teoria despre „atomuri” expusă de același personaj, atomiștii fiind filosofi „din ceata epicurilor și dzic că toate în lume sunt tâmplătoare”. Corbul, un alt personaj din tabăra adversă, este pus să vorbească „în siloghismuri” pentru a fi discreditat, căci vocabularul sărac îl obligă, în cele din urmă, să vorbească fără sens, fiind ascultat de supuși din teamă. Struțocămilei, care „din dobitoc și din pasire ieste împărțit”, Lupul apelează la învățăturile celor „a firii tâlcuitori”, îndeosebi la teoria aristotelică despre „cele patru firești pricini”. Efortul lui este inutil însă, întrucât „cea adevărată a ei hotărâre aceasta poate fii:” Struțocămila este traghelaful firii (căci ieste la filosofi altul, al chitelii), carile dintr-îmbe monarhiile ieste, și ieste și nu ieste”, „traghelaful firii” desemnând o ființă imaginară alcătuită din țap și elefant, aici, din struț și cămilă, deci non-sens, absurditate, iar „traghelaful chitelii”, o absurditate logică: numelui fictiv

¹ D. Bădărău „Filosofia lui Dimitrie Cantemir”, București, Ed. Academiei R.P. Române, 1964;

² V. Cândea „Prefață” la Dimitrie Cantemir, Opere complete IV - Istoria ieroglifică, Ed. Academiei, R.S. Române, București, 1973.

³ M. Ciurdariu, „Rečitându-l pe Cantemir (reflecții pe teme filosofice)”, în Revista de filosofie, nr. 11/1973.

nu i se poate da o definiție de esență. De fapt, Lupul „partea cea mai multă tăcerii da”, și nu „voroavii”. Autorul însuși intervenind printr-o sentenție, face elogiul tăcerii: „tăcerea capul filosofiei ieste”, „pururea din fântâna tăcerii cuvântul înțelepciunii a izvorât”, anulând, astfel, indirect discursurile filosofice ale personajelor.

Doctrinar, nu se poate vorbi de o schimbare de atitudine a lui Dimitrie Cantemir, în *Istoria ieroglifică* față de *Sacrosanctae* rămânând același adept al învățaturii bazate pe Tradiție, nouă va fi numai forma în care combate „știința profană”, lăudând ceea ce este de hulit, practicând astfel, o fină ironie.⁴

Nou este și faptul că această lucrare a fost scrisă de-a dreptul în românește; cum spunea C. Noica⁵, Dimitrie Cantemir îndrăznind să exprime învățături filosofice „prin hirișă limbă a noastră”. Desigur încercările lui de a modela fraza sau de a îmbogăți limba cu neologisme și formule lingvistice poate că nu mai au, astăzi, decât o semnificație istorică. Dar a rămas ceea ce C. Noica numea „cercetarea în cuvânt”, „o cercetare în care Cantemir nu e îndărătul nostru, ci poate înaintea noastră”.

Nu ne-am propus să realizăm o analiză detaliată a operelor lui Dimitrie Cantemir, ci mai degrabă, ne-am străduit să ilustrăm, apelând la texte de referință, măreția acestui gânditor, „prințul filosof” emblematic pentru cultura românească.

Este o mare bucurie și o satisfacție în același timp, să predai în „Școala lui Cantemir”; când această școală este o Universitate, nu poți decât să-ți dorești să transformi, printr-un demers intelectual de excepție, acest loc minunat într-o veritabilă Academie în stil platonian.

Consideram că putem realiza acest lucru, deoarece spiritul cantemirist domină, făcând din Universitatea noastră o permanentă invitație la cultură și educație la cel mai înalt nivel.

⁴ P. Vaida „Dimitrie Cantemir și umanismul”, Ed. Minerva, București, 1972.

⁵ C. Noica „Rostirea filosofică românească”, Ed. Științifică, București, 1968.